

TEORII ALE COMUNICĂRII

Dinamici și tendințe

DENISA-ADRIANA OPREA
GEORGIANA UDREA

comunicare©ro

Tehnoredactor: CRISTIAN LUPEANU

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin Editurii COMUNICARE.RO, 2025.

Editura COMUNICARE.RO este departament în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative, Facultatea de Comunicare și Relații Publice.

Editura COMUNICARE.RO

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice

Str. Povernei, nr. 6

010643 București

România

Tel.: 0372 177 150

www.edituracomunicare.ro

e-mail: editura@comunicare.ro, difuzare@comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OPREA, DENISA-ADRIANA

Teorii ale comunicării. Dinamici și tendințe / Denisa-Adriana Oprea,
Georgiana Udrea. – București: Comunicare.ro, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-973-711-663-5

316.77

Cuprins

Cuvânt înainte / 7

Teoria interacționismului simbolic / 15

Considerații introductive / 15

George Herbert Mead – „părintele” interacționismului simbolic / 18

Charles Horton Cooley și reflectarea sinelui în „oglinda” celorlalți / 24

Herbert George Blumer și principiile interacționismului simbolic / 28

Erving Goffman – sociologul vieții cotidiene văzute ca spectacol / 32

Howard Becker și dezvoltările ulterioare aduse interacționismului simbolic.

Sociologia devianței și a etichetării / 35

Interacționismul simbolic și interacțiunile online / 37

Scurtă privire critică asupra teoriei interacționismului simbolic / 39

Teoria reducerii incertitudinii / 47

Considerații introductive / 47

Tipuri de incertitudine în interacțiunile interpersonale inițiale / 50

Etaple unei relații / 53

Strategii de reducere a incertitudinii / 54

Axiomele teoriei reducerii incertitudinii / 56

Teoria reducerii incertitudinii și interacțiunile online / 65

Scurtă privire critică asupra teoriei reducerii incertitudinii / 66

Teoria gestionării coordonate a înțeleșului / 73

Considerații introductive / 73

Comunicarea – forța constitutivă a realității sociale / 75

Conversațiile și orizonturile infinite ale lumilor sociale / 79

Coerență și coordonare. Modelul poveștilor / 83

Modelul nivelurilor interdependente / 91

Teoria gestionării coordonate a înțeleșului și interacțiunile online / 98

Scurtă privire critică asupra

teoriei gestionării coordonate a înțeleșului / 100

Dialectica relațională / 105

Considerații introductive / 105

Dialogismul lui Mihail Bahtin / 107

<i>Principiile dialecticii relaționale</i>	/ 114
<i>Dialecticile relaționale. Tipologii</i>	/ 120
<i>Dialectica relațională și interacțiunile online</i>	/ 125
<i>Scurtă privire critică asupra teoriei dialecticii relaționale</i>	/ 127
Dramatismul	/ 133
<i>Considerații introductive</i>	/ 133
<i>Limbajul și ciclul vinovăție-mântuire</i>	/ 136
<i>Substanță și identificare</i>	/ 144
<i>Pentada dramatică</i>	/ 150
<i>Dramatismul și interacțiunile online</i>	/ 159
<i>Scurtă privire critică asupra teoriei dramatismului</i>	/ 161
Teoria cultivării	/ 167
<i>Considerații introductive</i>	/ 167
<i>Proiectul Indicatorilor Culturali</i>	/ 169
<i>Mainstreaming, rezonanță, sindromul lumii rele</i>	/ 179
<i>Teoria cultivării și interacțiunile online</i>	/ 186
<i>Scurtă privire critică asupra teoriei cultivării</i>	/ 188
Utilizări și gratificații ale media	/ 197
<i>Considerații introductive</i>	/ 197
<i>Context și studii relevante în articularea teoriei utilizării și gratificații.</i>	
<i> Audiența activă în cercetarea media</i>	/ 199
<i>Dincolo de studiile de pionierat.</i>	
<i> Tipologii ale utilizărilor și gratificațiilor</i>	/ 203
<i>Ipoteze-cheie</i>	/ 207
<i>Teoria utilizării și gratificații și interacțiunile online</i>	/ 211
<i>Scurtă privire critică asupra teoriei utilizării și gratificații</i>	/ 214
Teoria grupurilor amuțite	/ 223
<i>Considerații introductive</i>	/ 223
<i>Edwin Ardener și Shirley Ardener: despre jumătatea amuțită a lumii</i>	/ 224
<i>Sexismul limbii. Contribuția feminină</i>	/ 228
<i>Cheris Kramarae: limbajul și „proprietarii” săi</i>	/ 230
<i>Premisele teoriei grupurilor amuțite</i>	/ 232
<i>Strategii de amuțire și de rezistență</i>	/ 238
<i>Teoria grupurilor amuțite și interacțiunile online</i>	/ 240
<i>Scurtă privire critică asupra teoriei grupurilor amuțite</i>	/ 242

Cuvânt înainte

Volumul de față urmărește în linii mari structura cursului de *Teoria comunicării*, așa cum este predat, în prezent, la toate specializările anului I licență din cadrul Facultății de Comunicare și Relații Publice, SNSPA. Am optat, atât la curs, cât și în volum, pentru o discuție în profunzime a unor teorii reprezentative pentru domeniul mare al teoriei comunicării, în locul unei abordări mai sintetice și, prin urmare, mai cuprinzătoare din punctul de vedere al temelor tratate, dominantă, de altfel, în spațiul academic autohton (a se vedea în acest sens Lesenciuc, 2017; Marinescu, 2011; Stănciugelu et al., 2014). Selecția temelor – niciodată neutră – și opțiunea unei analize *in extenso* răspund, pe de o parte, preocupării de a-i familiariza pe cititori cu perspective, concepte și idei fundamentale și, pe de alta, de a arăta cum pot fi acestea „puse la lucru” în situații concrete de comunicare. Volumul pune constant în lumină modul în care teoriile pot contribui la o mai bună cunoaștere și înțelegere de sine și a celorlalți și, implicit, la construirea unor relații bazate pe respect și deschidere.

Teoriile selectate ilustrează atât diferite forme de comunicare – interpersonală, publică, de masă și în context cultural –, cât și varii tradiții în teoria comunicării. Nu vom insista aici asupra tipologiei comunicării, după cum nu vom relua nici discuția cu privire la definiția noțiunilor de comunicare ori teorie a comunicării. Numeroase studii din spațiul cultural autohton nuanțează suficient în acest sens. Ni se pare mai util să prezentăm pe scurt un aspect mai puțin abordat, și anume cel al *tradițiilor* în teoria comunicării, care, alături de formele de comunicare menționate mai sus, constituie coloana vertebrală a volumului. În timp, s-au demarcat în principal patru propuneri de cartografiere a domeniului mare al teoriei comunicării; mai exact, propuneri de categorizare sau organizare a teoriilor în unități de sens mai mari, unite printr-o perspectivă comună asupra comunicării și denumite, de exemplu, paradigme (Burrell & Morgan, 1979), niveluri (Powers, 1995), discursuri (Deetz, 1996), ori

tradiții (Craig, 1999) (pentru o discuție sintetică, a se vedea Littlejohn et al., 2016, pp. 25-45). Am optat pentru tipologia lui Craig deoarece, pe de o parte, textul său din 1999 (*Communication theory as a field*) marchează un moment decisiv pentru constituirea teoriei comunicării drept domeniu de studiu de sine stătător și, pe de alta, concepția sa asupra întrepătrunderii dintre teorie și practică rezonează cu modul în care înțelegem să abordăm, în procesul de predare-învățare, disciplina teoria comunicării. Mai exact, pentru Craig, punctul de plecare al teoriilor îl constituie interacțiunile cotidiene, pe care, prin intermediul unui aparat conceptual specific, încearcă să le descrie și explice. Contribuind implicit la conștientizarea anumitor aspecte ale acestora, teoriile reverberează asupra practicii comunicării în sine (Craig, 1999, p. 120). Atare perspectivă constituie cheia de boltă a volumului de față. Aici, teoriile nu sunt considerate niște constructe abstracte suspendate în sfera ideilor, ci instrumente de reflecție asupra comunicării cu ajutorul cărora, în ultimă instanță, învățăm, așa cum spune Barnett Pearce, să construim lumi sociale mai armonioase.

În viziunea lui Craig (1999, p. 120), teoria comunicării este un „câmp coerent de practici metadiscursive”. Este, cu alte cuvinte, domeniul unor discursuri elaborate (teoriile) despre interacțiunile de zi cu zi și remarcile metadiscursive (sau „vorbirea despre vorbire” ori nenumăratele modalități comune, obișnuite, de a defini comunicarea) ce abundă în cadrul acestora. De exemplu, afirmă Craig, atunci când îi spunem interlocutorului nostru: „N-ai cum să înțelegi ce spun eu aici!”, ne referim implicit la anumite convingeri cu privire la înțeles și referință – în cazul de față, credința conform căreia adevărata comunicare are la bază experiența personală. Interacțiunile cotidiene sunt pline de astfel de locuri comune metadiscursive. În procesul de comunicare, nu doar vorbim unii cu alții, ci ne și referim constant, mai mult sau mai puțin explicit, la ce înseamnă a comunica pentru fiecare dintre noi. Fiecare tradiție (sau mulțimi, ansambluri de teorii ce au în comun o perspectivă similară asupra comunicării) înțelege în mod specific atât comunicarea, cât și problemele de comunicare. Se diferențiază astfel, pe de o parte, de alte tradiții, însă dialoghează, pe de alta, constant cu acestea și cu „vorbirea despre vorbire” din viața de zi cu zi (Craig, 1999, p. 120, 129). Pentru a reveni la exemplul de mai sus, teoriile subsumate tradiției fenomenologice consideră că, pentru a comunica în mod autentic, receptorul trebuie să fi trăit pe propria piele experiențele prin care a trecut emițătorul. În schimb, teoriile semiotice consideră că semnele lingvistice (sau cuvintele), dar și alte sis-

teme de semne (precum muzica ori pictura) mediază suficient, cu condiția folosirii unui cod comun și a unei decodări adecvate, între două experiențe subiective etc.

Craig, ale cărui explicații le vom prezenta foarte succint în cele ce urmează, identifică șapte astfel de tradiții, respectiv *retorică, semiotică, fenomenologică, cibernetică, sociopsihologică, socioculturală și critică*. Autorul precizează că această „matrice” este un „dispozitiv” care propune un „model interpretativ” al domeniului teoriei comunicării (Craig, 2007, p. 130). Tradițiile nu sunt niște „tipuri ideale eterne, ci tradiții de gândire istoricizate care, probabil, vor continua să evolueze, să se întrepătrundă și dividă din nou în funcție de diferite linii de clivaj” (Craig, 2007, p. 130). Noi tradiții, precum pragmatismul, feminismul ori tradiția spirituală, ar putea fi adăugate, după cum retorica, de pildă, ori semiotica și-au extins domeniul de referință inițial. Cu alte cuvinte, această clasificare nu trebuie percepută ca fiind exhaustivă sau rigidă, ci mai degrabă ca un instrument flexibil care încurajează reflecția critică asupra diversității teoriilor comunicării. Fiecare tradiție funcționează ca o perspectivă distinctă prin care pot fi analizate și înțelese diferitele dimensiuni ale procesului comunicațional, deschizând oportunități pentru dialog interdisciplinar și reinterpretări creative ale conceptelor fundamentale.

Tradiția *retorică* – reprezentată în volumul de față prin dramatismul lui Kenneth Burke –, cu rădăcini în Antichitate și o bogată descendență, vede comunicarea drept *o artă practică a discursului*. O atare perspectivă sugerează că modul în care comunicăm poate fi cultivat și îmbunătățit prin studiu și educație, dar și că participarea fiecăruia dintre noi la viața publică este importantă, deoarece problemele sociale pot fi rezolvate prin folosirea meșteșugită a cuvintelor (Craig, 1999, p. 135). Accentuând puterea transformatoare a discursului și rolul său în construirea consensului social, a solidarității și a binelui comun, retorica devine nu doar o artă a convingerii (audiențelor) și a influențării (opinie publice), ci și un instrument esențial pentru negocierea valorilor și intereselor într-o societate pluralistă, evidențiind responsabilitatea etică a comunicatorului în modelarea dialogului public.

Teoriile subsumate tradiției semiotice definesc comunicarea drept *mediere intersubiectivă prin intermediul semnelor* (Craig, 1999, p. 136). Fiecare dintre noi are propria perspectivă asupra lumii, iar cuvintele, dar și imaginile ori muzica, mijlocesc între viziunile personale. A comunica presupune o înțelegere comună, împărtășită nu doar a cuvintelor, ci și a gramaticii, societății și culturii respective. Această înțelegere comună nu este însă

fixă sau universal valabilă. Ea se negociază și se transformă constant pe măsură ce semnele sunt reinterpretate în contexte noi. Astfel, comunicarea devine un proces dinamic, în care semnificațiile sunt create, contestate și adaptate în interacțiunile dintre indivizi, reflectând diversitatea experiențelor umane și influențele culturale specifice. Tradiția semiotică pune în lumină așadar importanța nu doar a mesajului transmis, ci și a modului în care acesta este receptat și redefinit de către interlocutori.

În tradiția fenomenologică, reprezentată în volum de teorii precum gestionarea coordonată a înțelesului, teoria grupurilor amuțite și (parțial) dialectica relațională, comunicarea este înțeleasă ca *dialog sau experiență a alterității*. Comunicarea autentică ori dialogul are la bază contactul direct, nemediat cu celălalt. Însă astfel de momente – atunci când, să spunem, avem impresia că rezonăm profund și instantaneu cu cineva abia cunoscut – sunt rare și efemere. Fenomenologia face astfel apologia dialogului ca formă ideală de comunicare, evidențiind în același timp dificultățile inerente ale acestuia, având în vedere că, dincolo de caracterul uman comun (identitate), celălalt este diferit (alteritate). Pași importanți în direcția unui dialog autentic pot fi făcuți, spune Craig (1999, p. 139) prin recunoașterea și respectarea diferențelor, evitarea polarizării și a lipsei strategice de onestitate, precum și prin căutarea unui teren comun de înțelegere. Prin urmare, tradiția fenomenologică ne invită să ne angajăm conștient în cultivarea unui dialog care nu doar că înțelege alteritatea, ci o valorifică drept fundament al autenticității în relații.

În centrul tradiției cibernetice se află sistemele complexe de elemente interdependente, capabile de autoreglare și control. Înțelegând comunicarea drept *procesare de informații*, această tradiție examinează modul în care informațiile circulă în cadrul sistemelor, rolul feedbackului în menținerea stabilității sistemelor, ca și maniera în care acestea din urmă se adaptează la schimbări. Adepții ei subliniază importanța fluxurilor de informații și a interacțiunilor dintre componentele unui sistem, fie el social (o comunitate locală), organizațional (o companie multinațională) sau tehnologic (rețelele de internet care conectează serverele și utilizatorii la nivel global). Eficiența comunicării depinde de echilibrul dintre stabilitate și adaptabilitate, precum și de capacitatea sistemului de a răspunde dinamic la factori perturbatori.

Tradiția *sociopsihologică*, ilustrată în volumul de față prin teorii precum teoria reducerii incertitudinii, teoria utilizării și gratificații ori teoria cultivării, are în centru individul ca ființă socială și definește comunicarea drept *proces de exprimare, interacțiune și influență*. Cu alte cuvinte, comunicarea

este un proces prin care comportamentul indivizilor traduce mecanisme psihologice, stări și trăsături și, prin interacțiune cu expresiile similare ale altor indivizi, produce o serie de efecte cognitive, emoționale și comportamentale. Dacă, de exemplu, în tradiția semiotică, comunicarea este mediată de semne, în teoriile subsumate psihologiei sociale ea este mediată de predispoziții psihologice (atitudini, stări emoționale, trăsături de personalitate, conflicte interioare, cogniții sociale), modificate în urma interacțiunii sociale (vorbim aici atât de efectele influenței interpersonale, cât și de cele ale tehnologiei și instituțiilor media) (Craig, 1999, p. 143).

Teoriile subsumate tradiției *socioculturale*, dintre care studiem aici teorii precum interacționismul simbolic, gestionarea coordonată a înțelesului ori dialectica relațională, înțeleg comunicarea drept *procesul simbolic care produce și reproduce tipare socioculturale comune membrilor unei comunități ori societăți*. Astfel definită, comunicarea este expresia modului în care ordinea socială (un macrofenomen ori un fenomen ce are loc la nivelul mare al societății) este creată, susținută și transformată prin intermediul interacțiunilor care au loc la nivelul micro, al conversațiilor dintre indivizi. Tiparele de interacțiune depind de structuri sociale și culturale preexistente, pe care le învățăm, și, prin urmare, reproducem, pe măsură ce creștem. Însă, în egală măsură, interacțiunea socială permite – și chiar impune, subliniază Craig (1999, p. 145) – inovarea, care, le rândul ei, produce ordinea socială pe care o asimilăm în procesul de socializare. În acest sens, comunicarea nu este doar un instrument de conservare a normelor existente, ci și un vehicul activ al schimbării sociale.

Tradiția *critică*, reprezentată în volum prin teoria grupurilor amuțite, examinează modul în care puterea, opresiunea și privilegiile sunt produse și perpetuate în societate prin diferite forme de comunicare. Aceasta din urmă este definită drept o *reflecție discursivă* asupra structurilor de putere, normelor și ideologiilor dominante, atât pentru a le deconstrui, cât și pentru a contribui la emanciparea indivizilor ori a grupurilor sociale oprimate. Comunicarea nu este așadar doar un mijloc de transmitere a informațiilor, ci un proces discursiv care oglindește, negociază și contestă înțelesurile impuse de grupurile dominante, propunând în același timp alternative ce reflectă interesele grupurilor marginalizate. Numai printr-o comunicare autentică, înțeleasă ca proces continuu de reflecție și dialog, se poate construi o societate mai incluzivă. Aceasta din urmă are la bază înțelegerea reciprocă profundă, care, așa cum afirmă Craig (1999, p. 148), este diferită de manipularea strategică, de conformismul opresiv ori de ritualurile goale.